

کتاب آریایان و سراسر مذهب

باستان‌شناسی و تاریخ ایران باستان

www.ketab.ir

تحقیق و تألیف
دکتر حبیب الله عظمی

همکار: دکتر حسن وفاق زاده

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

مجمع دخترا اسلامی

سرشناسه

سرشناسه

عنوان و نام پدیدآور

مشخصات نشر

مشخصات ظاهری

شابک

وضعیت فهرست نویسی

پادداشت

پادداشت

موضوع

موضوع

موضوع

موضوع

موضوع

موضوع

موضوع

موضوع

شناسه افزوده

شناسه افزوده

رده بندی کنگره

رده بندی دیویی

شماره کتابشناسی ملی

اطلاعات رکورد کتابشناسی

: عظیمی، حبیب‌الله، ۱۳۳۱-

: عظیمی، حبیب‌الله، ۱۳۳۱-

: کتاب‌آرایی نسخه‌های هنری دوره قاجار با استناد به نسخ خطی کتابخانه ملی ایران/تحقیق و تألیف حبیب‌الله عظیمی : با همکاری

: محمدحسین واقف‌زاده.

: قم: مجمع ذخائر اسلامی، ۱۴۰۰. با همکاری سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

: ۲۹۸ص: مصور(رنگی)، جدول.

: ۲۵۰۰۰۰۰۰ ریال ۲-۷۱۲-۹۸۸-۹۶۴-۹۷۸:

: فبا

: کتابنامه: ص. ۳۷۷ - ۲۸۰.

: نمایه.

: کتاب‌آرایی - ایران - تاریخ - قرن ۱۳ق.

: Book design -- Iran -- History -- 19th century

: کتاب‌آرایی - ایران - تاریخ

: Book design -- Iran -- History

: تذهیب - ایران - تاریخ - قرن ۱۳ق

: Illumination of books and manuscripts -- Iran -- History -- 19th century

: تذهیب - ایران - تاریخ

: Illumination of books and manuscripts -- Iran -- History

: واقف‌زاده، محمدحسین، ۱۳۳۶-

: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

: ۲۳۲۶

: ۶۸۶/۲۲

: ۸۳۳۳۶۰۹

: فبا

کلیه حقوق این اثر تحت قانون کپی برداری جزئی یا کلی به صورت کتاب یا استفاده اینترنتی، قابل پیگرد قانونی است.

©2021 MAJMA AL-DAKAAIR AL-ISLAMYYAH

کتاب آرایی نسخه‌های هنری دوره قاجار

با استناد به نسخ خطی کتابخانه ملی ایران

تحقیق و تألیف: دکتر حبیب‌الله عظیمی

با همکاری دکتر محمدحسین واقف‌زاده

نشر: مجمع ذخائر اسلامی - قم، ایران

با همکاری سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

طراح و صفحه‌آر: حسین بیات / ناظر چاپ: حسین عبدی

لیتوگرافی: نقش / چاپ و صحافی: نقش آرنگ

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۰ هـ (۲۰۲۱ م)

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۸۸-۷۶۲-۲

شمارگان: ۲۰۰

قیمت در سال انتشار: ۲۵۰,۰۰۰ تومان

لرابط با ناشر: ایران، قم: غیاثان طالقانی (آذر) - کوی ۲۲ - فرعی اول - پلاک ۹ - مجمع ذخائر اسلامی

تلفن: ۰۹۸۲۵۲۷۷۱۳ ۷۴۰ + ۹۸۲۵۲۷۷۰ مورنگار: ۱۱۱۹ + ۹۸۲۵۲۷۷۰ (تلگرام): ۰۹۱۲۲۵۲۹۳۳۵

این کتاب، و دهها کتاب با همین موضوع را از فروشگاه الفهرست تهیه کنید

WWW.ALFHEREST.COM

۶	پیشگفتار سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
۸	پیشگفتار
۹	پژوهش حاضر
۹	ساختار کتاب
۱۰	تشکر و سپاس
۱۱	مقدمه کلیات تحقیق
۱۷	فصل اول: مبانی نظری و علمی پیرامون کتاب آرایی و ویژگی های تذهیب در دوره قاجار
۱۹	۱) درآمدی بر تذهیب و آرایه ها در نسخه های خطی
۲۰	۲) ادوار و مکاتب تذهیب و آرایه های ایرانی
۲۰	الف) آرایه ها و تذهیب در دوره اول: سده های نخست (صدر اسلام)
۲۰	ب) آرایه ها و تذهیب در دوره دوم: دوره سلجوقیان
۲۱	ج) آرایه ها و تذهیب در دوره سوم: دوره مغولان و ایلخانیان
۲۱	د) آرایه ها و تذهیب در دوره چهارم: دوره تیموریان
۲۱	و) آرایه ها و تذهیب در دوره پنجم: دوره صفویان و قاجاریه
۲۲	۳) تولید نسخه های متنوع هنری در دوره قاجار
۲۳	۴) هنر کتاب آرایی در دوره قاجار
۲۴	۵) سبک هنری در دوره قاجار
۲۴	۶) ویژگی های آرایه ها و تذهیب در کتاب های دوره قاجار
۲۷	۷) مشخصات کلی تذهیب کتاب های دوره قاجار
۲۷	الف) نوع خط
۲۸	ب) نوع مرکب
۲۸	ج) نوع کاغذ
۲۸	د) کاتبان
۲۸	ه) سفارش دهندگان
۲۸	و) ویژگی های تذهیب
۳۰	۸) ویژگی های آرایه ها در صفحات آغازین نسخه های نفیس

فهرست

.....	۳۳	۹) انواع آرایه ها و رمز و راز آنها.....
.....	۳۶	۱۰) واژه نامه آرایه ها.....
.....	۴۹	فصل دوم: تزئینات درون متن در نسخه های نفیس دوره قاجار همراه با تصاویر منتخب
.....	۵۱	بخش اول: یافته های مرتبط با تزئینات و آرایه ها در اوراق اولیه.....
.....	۵۱	الف) یافته های پژوهشی.....
.....	۵۲	۱) ویژگی های کلی و اجمالی آرایه ها در صفحات آغازین.....
.....	۶۴	۲) ویژگی تفصیلی انواع آرایه ها در صفحات آغازین.....
.....	۷۶	ب) تزئینات و آرایه ها در اوراق اولیه.....
.....	۷۷	الف) صفحات بدرقه آرایه دار.....
.....	۹۵	ب) صفحات افتتاح با تذهیب و آرایه های کامل.....
.....	۱۵۳	ج) صفحات افتتاح با تزئین سرلوح و حاشیه.....
.....	۱۶۷	د) صفحات افتتاح با تزئین سرلوح و متن.....
.....	۱۹۱	ه) صفحه افتتاح با تزئین سرلوح.....
.....	۲۲۷	و) صفحات افتتاح با تزئین متن و حاشیه.....
.....	۲۳۰	بخش دوم: یافته های مرتبط با تزئینات و آرایه ها در اوراق میانی.....
.....	۲۳۰	الف) یافته ها.....
.....	۲۳۰	۱) تذهیب صفحات میانی قرآن ها.....
.....	۲۳۱	۲) تذهیب صفحات میانی نسخه های ادبی و علمی.....
.....	۲۳۴	ب) تصاویر نمونه.....
.....	۲۳۵	الف) اوراق میانی با تزئین متن و حاشیه.....
.....	۲۴۹	ب) اوراق میانی با تزئین متن.....
.....	۲۷۵	ج) اوراق میانی با تزئین نگاره.....
.....	۳۰۴	بخش سوم: یافته های مرتبط با تزئینات و آرایه ها در صفحه اختتام.....
.....	۳۰۴	تذهیب صفحه پایانی نسخه های نفیس.....
.....	۳۰۵	تصاویر منتخب تزئینات و آرایه ها در صفحه اختتام.....
.....	۳۲۳	فصل سوم: تزئینات و آرایه های برون متن در نسخه های نفیس دوره قاجار
.....	۳۲۵	بخش اول: مبانی نظری.....
.....	۳۲۵	انواع جلدها در نسخه های نفیس دوره قاجار.....
.....	۳۲۵	۱) جلدهای روغنی.....

پیشگفتار سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

بخش عظمی از میراث تمدنی جهانی که تمدن ایرانی اختصاص دارد. سهم عظیم تمدن ایرانی در تمدن اسلامی هم شناخته شده است، کما اینکه تجلی این سهم در هنر و علم بیشتر نمایان است. آنچه دانسته است تاریخ هنر اسلامی-ایرانی، تاریخی جذاب و بسیار پر مایه است. بویژه بخش متعلق به کتاب آرایی، تذهیب، استنساخ، تجلید و ده ها فعالیت مرتبط با این عرصه که در طول تاریخ حیات علمی ایرانیان توانسته، نام و آوازه ای بس بلند به خود اختصاص دهد و گوی سبقت را از رقیبان تمدنی بر باید و بر تارک تمدن های پیشین قرار گیرد؛ و این در حالی است که میان تمدن های شناخته شده، کتاب آرایی ایرانیان به انضمام زیبایی و ظرافت، ابداع و نوآوری و خلاقیت در نوع خود کم بدیل است. این درک زیبا و مضمون انگارانه وقتی است که بتوان با نگاهی از سر تأمل، به تاریخ کتاب آرایی در تمدن اسلامی درک درستی از سهم و نقش هنرمند ایرانی در پرتکاپویی این صنعت را بدست آورد.

البته هر گز نمی توان بر همت والای ایشان در خلق آثار زیبا و بی بدیل خط بطلان کشید چرا که هنرمند ایرانی مسلمان دریافته بود که در کنار کار بست آرایه های هنری در تدوین و تجلید می بایست همه همت و تلاش و ذکاوت خود را در پرداختن به محتوا، مضامین و حتی کیفیت در بکارگیری جنس و مواد اولیه کتاب آرایی بکار گیرد. همین توجه به ظاهر و باطن اشیاء خلق شده و کتاب پدید آمده، موجب شد تا بهترین، زیباترین، ظریف ترین و با کیفیت ترین آثار هنری و پر بارترین مکتوبات علمی در گنجینه تمدن اسلامی به نام ایرانیان رقم بخورد.

این پرمایگی تمدنی با مرور آراست های قرون میانه اسلامی و تریین های کتاب علمی مسلمانان آدمی را از شک به یقینی علمی رهنمون می سازد و نشان می دهد که تصویرسازی در حد اعلی و زیبا نگاری در حد اتم در سرلوحه تلاش های مشر ایشان بوده است. همین تلاش ها رفته رفته زمینه خیزش و پیدایش مکتب های هنری در عرصه تمدن اسلامی را بوجود آورد. پس از خاک ایران زمین، گل جریان های فکری-هنری شکوفا شد و بر شاخسار قریه تمدن و فرهنگ ایرانی، جوانه مکاتب مختلف هنری سرزد. مکتب شیراز، مکتب هرات، مکتب تبریز، مکتب قزوین و مکتب اصفهان یکی پس از

دیگری عرصه خلق نسخ خطی و کتاب های فاخر و آثار هنری بی بدیلی شدند که این آثار می توانست تجلی بخش روح پاک و زلال هنرمند ایرانی باشد.

این تکاپوی مشمر هنری در جهان تمدنی روزگاران قرون میانه اسلامی، در کنار پیدایش مکاتب بومی، علمی و تاریخی و فرهنگی این مرز و بوم با مصوّر سازی و تصویر گری، تجلید و کتاب آرایی به اوج خود رسید. بازتاب تلفیق عرفان و تفکر اسلامی در هنرهای بصری همچون نقاشی، خوش نویسی، مینیاتور عرصه بروز استعداد های ایرانیان هنرمند را گشود و سپهر پر نقش و نگار، نگارگری ایرانی را بر تارک هنر بشری نشاند. شاید با کمی تسامح بتوان قرن هفتم را قرن آغازین پیدایش مکاتب کتاب آرایی هنری در ایران دانست. گرچه این دوره مقارن حضور مهاجمان ناخوانده یعنی مغولان ویرانگر در ایران بوده است، اما عصر ایلخانان و حضور حاکمان ایلخانی در تبریز فرصتی مغتنم برای هنرمندان ایرانی در جهت خلق آثار جدید بود. آنان با بهره گیری از تجارب گذشته سرعت به عرصه هنر نوین کتاب آرایی وارد شدند و بر قله متیع تجلید و کتاب آرایی فراز آمدند. مکتب تبریز به عنوان طلایه دار این جریان در کتاب آرایی نام و شهرتی بسزا بهم زد و سرانجام در قرن نهم و دهم علی رغم افول هنر کتاب آرایی در ایران به دلیل آشوب های متعدد اجتماعی بخش عظیمی از جریان علمی متوقف شد و با مهاجرت صاحبان هنر و حرف عصر افول آغازیدن گرفت.

تندباد سهمگین اضمحلال در نیمه دوم قرن یازدهم هجری با غلبه هنر نقاش غربی بر پیکره نیمه جان هنر ایران وزیدن گرفت. لکن کماکان تجلی این هنر در هنرهای بومی و منطقه ای کورسوی وهم و خیال را باطل می کرد. گره بسته در معماری و خوش نویسی و تذهیب و نگارگری کورسوی می نمود و سرانجام در دوره قاجاریه بار دیگر بخشی از کتاب آرایان ایرانی از سر حمیت به خلق آثار هنری مبادرت ورزیدند و در تکایا و بقاع متبرکه و حتی جلد و محتوای کتاب های فاخر جوانه های خوش فکری و ذوق ایرانی سر زدن گرفت.

امروز آنچه پیش روی خوانندگان معزز است، ماحصل انعکاس تصویرسازی نسخه های هنری دوره قاجاریه است و تلاش مشمر مؤلف و گردآورنده در تصویرگری ذوق و منش هنر ایرانی در تشریح کتاب آرایی ایرانیان در این عصر با رویکردی توصیفی است. مؤلف این کتاب جناب دکتر حبیب الله عظیمی عضو هیأت علمی کتابخانه ملی ایران و به عنوان یکی از سرآمدان و نسخه پژوهان ایرانی معاصر است که از سر دغدغه برای نشان دادن عنصر و مؤلفه های هنرنامیرای ایرانی کمر همت بست تا این کتاب را که سال ها ماحصل پژوهش و همت والای وی برای جمع آوری اندوخته های علمی با عنوان «کتاب آرایی نسخه های هنری دوره قاجاریه» است، روانه بازار نشر نماید. آنچه مسلم است صرف نظر از ویژگی های ممتاز این اثر، مؤلف تلاش کرده است تا گرد اضمحلال را از کتاب های تاریخ و نسخه های هنری بزدايد و با معرفی کتاب آرایی دوره قاجاریه نشان دهد هنر ایرانی هنری نامیرا، پر مفهوم و پر مایه است. کتابخانه ملی ایران افتخار دارد تا ضمن پاسداشت این تلاش در شکل گیری انگیزه ها و درج خدمات ایشان و همه ایرانیان وطن دوست و مخلص گامی مؤثر بردارد.

معاونت پژوهش و منابع دیجیتال

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

دکتر فاطمه جان احمدی

